

**За добрия войник Швейк и някои проблеми на кинообразованието
в България**

**About the good soldier Schweik and some problems of film education in
Bulgaria**

Ирина Огнянова Китова/Irina Ognyanova Kitova

ЮЗУ "Неофит Рилски"

kitova.irina@gmail.com

За добрия войник Швейк и някои проблеми на кинообразованието в България

Резюме: Качеството на образованието в областта на аудиовизуалните изкуства и медиите предполага методически и практически усилия за разширяване на „хоризонта“ на студентите в различните специалности не само за по-добра конкурентоспособност и професионална реализация, но и в посока на мотивация и стимулиране на способностите за рефлексия и анализиране на процесите, протичащи в сферата на медиите, киноизкуството и културата като цяло. Този опит е свързан с личностно развитие, независимост, креативност и иновации. Но има ли съществени проблеми за постигането на високо качество на кинообразованието в България и какво може да се направи за преодоляването им.

Ключови думи: кино, образование, автор, килтура, достъп

Abstract: The quality of education in the field of audiovisual arts and media suggests methodological and practical efforts to expand students' "horizon" in different specialties not only as wider competitiveness and professional fulfillment, but also in the direction of motivation and stimulation of the abilities of reflection and assaying of the processes occurring within the scope of media field, cinema art and culture as a whole. This experience is related to personal development, independence, creativity and innovation. Are there any significant problems related to achieving high quality education in this profesional field and what can be done to overcome the existing problems of film education in Bulgaria.

Key words: cinema, education, author, culture, acceptance

Всеки бъдещ кинотворец или специалист в областта на аудиовизуалните изкуства и медиите в някакъв момент е проявил любопитство и увлечение към киното, към филми, игри, клипове, към снимане (на фотоси и видеа) и популяризиране в различни приложения и платформи за споделяне на аудиовизуално съдържание или към самата популярност на киното и на всякакви аудиовизуални форми, може би към магнетичната сила на известността, славата, „лайковете“. Към момента в България професионалният път в киното и във филмовата индустрия реално започва на етапа на висшето образование, което дава легитимност на интересите, способностите, капацитета и творческия потенциал на бъдещия „професионален“ творец или специалист в аудиовизуалното поле. Разбира се, кариера в тази област може да се направи и чрез натрупване на дългогодишен практически опит на различни позиции или друг вид специализации, но за базовите творчески професии в киното вече има добра академична основа и дългогодишен опит в сферата на това специализирано обучение. Тук няма да се разглеждат стандартите за придобиване на професионално висше образование в областта на аудиовизуалните изкуства, а няколко съществени дефицита, заложиени в самите основи на установяването на таква форма на

специализирано обучение в България. В ХХІ век тези дефицити създават съществени противоречия и напрежения в системата, които се мултиплицират поради особеностите на времето, в което живеем.

За да съобразим анализа с духа в изкуството, включвайки киното в частност и образованието като различни етапи, профилиране и специализация ще използваме подход, при който ще създадем специфициран универсум, като „отначало неопределения и неактивиран универсум трябва да се структурира – тъкмо чрез полагането на предметите в него и техните операции“ (Кръстева, 2018: 52). Като метафорична рамка или „специфичната граница на универсума, която дава неговия логически предел“ (Кръстева, 2018: 51) ще се позовем на една особена субективна представа, взаймствана от литературата – от „Приключенията на добрия войник Швейк през световната война“ на Ярослав Хашек.

Още в самото начало на романа Швейк е арестуван и обвинен в „редица различни престъпления“ (Хашек, 1981: 24) и изпратен в лудница, за да му се направи компетентна психиатрична експертиза. Можем да отбележим поне три интересни момента около пребиваването на Швейк в лудницата. На първо място, две негови твърдения, че там „има такава свобода, каквато не са сънували дори и социалистите“ и че „тия няколко дни, които прекарах в лудницата, принадлежат към най-хубавите мигове в моя живот“ (Хашек, 1981: 36). Може би тези думи са не точно директна, но достатъчно ясна и критична оценка за състоянието на света през 20-те години на ХХ век. А може би важат и за днешният ден. Друг акцент, който полагаме в нашия универсум е гледната точка на пациентите към общия свят, предложена в техните твърдения и обяснения на причините, заради които се намират в психиатричното заведение. Особено интригуващо е твърдението на професора, който обяснявал, че „вътре в земното кълбо имало още едно, много по-голямо от външното“ (Хашек, 1981: 36). Повечето хора все още вярват, че изкуството е поле на свободата, че създава такава наситеност на мига и на въобразените светове, че границите с действителността могат да изчезват, както и общоприетата представа за време. И не на последно място, твърдението на професора, което ни подсказва, че вътре в малкото се намира голямото, което бихме могли да обмислим като творчески принцип, ново мислене за границите на изкуството, на творческа индустрия или просто да отбележим като безсмислица. Бихме могли да предположим, че историята с лудницата е само оригинален авторски похват за лаконично поставяне на констелациите в романа, според тънка аналогия, която някои читатели няма да оценят подобаващо поради „непредвидения“ край на романа като текст и като свят - смъртта на неговия автор-създател.

В случая особено интересен е въпросът за границите на собственото поле (образователни, професионални, творчески и в крайна сметка, персонални) и за предположението, че е възможно в малкото да се крие голямото. Ако мислим границите, които самите ние поставяме като „логически предел“ (по Силвия Кръстева) на полетата на нашата компетентност, на образователната ни или професионална реализация като опозиции, напр. познато-непознато, отворено-затворено, възможност-неизменяемост и

т.н., можем ли да ги полагаме ефективно в опитите си за търсене на принципи, модели, структури, обусловеност, свързаност или зависимости между различни етапи на жизнения и професионалния път. Как мисленето за границите може да бъде отнесено към изкуството като творчески процес, като професия или към образованието като принципи, подход и резултати.

Днес вече е установен комплекс от критерии за качеството на специализираното образование на „професионалния“ творец, т.е. човек, чийто потенциал е забелязан, подкрепен, развит, но може би и форматиран, според актуалните образователни стандарти и културни модели, оценен на етапа на придобиване на професионална квалификация, а след това и в условията на конкуренция на професионалното и творческо поле. В съвременния свят специализираното професионално образование легитимира безспорно статуса на творец (специалист, професионалист) в съответното изкуство и в културното поле.

За да подчертаем базовите проблеми на кинообразованието в България можем да започнем с няколко важни уточнения. На етапа на училищното образование *киното на практика не присъства в учебните планове и програми на учениците нито като самостоятелни учебни дисциплини, нито като форми на профилиране или професионална специализация и особено като възможности за развитие на творчески потенциал с частични изключения в някои профилирани училища като Национална професионална гимназия по прецизна техника и оптика „М. В. Ломоносов“ (София), Национална гимназия за сценични и екранни изкуства (Пловдив), Национална професионална гимназия по полиграфия и фотография (София). Обезнадеждаващата статистика показва, че в нито едно училище по изкуства и култура от списъка на Министерство на културата (общо 23 училища) не се обучават ученици на филмово изкуство по същество – от история на киното, през специфика на творческия процес и професионална специализация. Киното като изкуство и професионална специализация е единственото изключение в периода на училищното образование.*

Отсъствието на филмовото изкуство като учебна дисциплина, като избираеми или извънкласни форми на обучение на етапа на училищното образование в XXI век би могло да се определи като парадоксално и бързо може да ни препрати към идеите на „людия професор“ и към размисъл в предложения модел – в малкото се крие голямото. Но киното и филмите *не се използват целенасочено и за разнообразяване на учебния процес, чрез продуциране на специализирани учебни ресурси.* Само за сравнение, преди повече от 100 години на 26 декември 1920 година тържествено се открива първият ученически кинематограф в гимнастическия салон на Първа софийска девическа гимназия (Александров, 1962: 56), като идеята за ползване на филми като учебен ресурс възниква още по-рано. От 30-те години на XX век датират също усилията и методическите опити за включване на киното, филмите в учебния процес. (Терзиева, 2017) Днес със сигурност можем да кажем, че държавата по никакъв начин не е ангажирана с продукцията на специализирано аудиовизуално съдържание, предназначено за различните етапи на

училищното образование. Също така, не е ясно регламентирано и легалното използване на аудиовизуално съдържание в учебния процес. И така, на пръв поглед незначителни неща (липсата на обучение, специализиран ресурс и регламент за ползването му) могат да породят големи дефицити и проблеми, особено днес.

Другата натрапваща се липса е на дисциплини, чиито фокус е визуалната и медийната култура на учениците във всички аспекти, което би им помогнало за осмислянето на съдържанието, на начините за ползване и поднасяне на информация, за критично отношение към фалшиви факти (новини), към речта на омразата, по отношение на различните форми на кибертормоз, на използването на негативна информация или черен пиар, като стимул за привличане на зрители, потребители и лайкове (Топалова, 2018). Важно изпитание за професионалната филмова гилдия и професионалистите в областта на медиите е тези проблеми изобщо да бъдат поставени за дебат не само пред Министерство на образованието и науката и Министерство на културата, но и с участието на училищни настоятелства, родители, ученици и т.н.

Във висшите учебни заведения, в които се обучават студенти по киноспециалности и придобиват съответната професионална квалификация предизвикателствата пред образователния процес са от подобно естество. В три висши учебни заведения в България е застъпено кинообразованието: Националната академия за театрално и филмово изкуство "Кръстьо Сарафов" (София), Нов български университет (София) и Югозападен университет "Неофит Рилски" (Благоевград). Като съдържателен обхват и професионална квалификация и трите висши учебни заведения предлагат необходимото качество за такова специфично специализирано образование. И ако на етапа на висшето образование киното все пак е застъпено като професионална квалификация, то обезпечаването на такова едно образование в собственото културно и професионално поле е поставено пред редица предизвикателства, свързани с осмислянето на същността на киноизкуството, проявлението на индивидуалните творчески способности, развитието на професионални компетенции, но и придобиването на висока професионална етика. Важно да подчертаем, че последните аспекти са ключови за всеки професионалист, специалист, творец, както и за представители на нови професии в аудиовизуалното поле като създател на аудиовизуално съдържание (videographer), създател на съдържание (content creator) или влогър (vlogger), инфлуенсър (influencer) и т.н., за да може да се избегне безкрайното репродуциране на клишета, посредственост и еднообразие, готови формули и копия.

За да утвърдим нашата препратка към Швейк във функционален инструмент на анализа първо ще очертаем някои фактически граници на образователния процес в контекста на професионализма и на професионалната етика. Като начало, периодът на промени след 1989 година беше съпътстван с масовото закриване на кина и действащи киносалони в много български градове, преди всичко по икономически причини. Това е не просто загуба на публики, но и на специфични културни рефлексии у цели поколения. Известна компенсация върви по линия на развитието на технологиите, което обаче създава нов вид филмов зрител – потребител на аудиовизуално съдържание, за който гледането на

филм като културно преживяване е по-скоро индивидуален акт или акт на забавление, отколкото споделено естетическо и културно преживяване и взаимодействие. Така нов проблем, който възниква е, че *ценността на вкуса, общата и визуалната култура полека се изместват от потребителски инстинкти за търсене на разнообразие, формално пренасищане и изкривяване на представи за стар - нов филм, за стилове и жанове*. Една от последиците, които са видими от тези два процеса е, че в българското кино като представителна национална кинематография по една или друга причина никога не се появиха или изчезнаха базови жанрове като фентъзи (дори и само като интерпретации на български народни приказки, митове и легенди), хорър, мюзикъл, сага, експериментално кино и т.н. Съответно, тези липси се пренасят и по отношение на тематичния обхват на специализираното професионално висше образование в тази сфера. И тук отново в малкото се крие голямото, този път под формата на неосъществен потенциал, на практика безграничен.

Когато говорим за висше образование в областта на филмовото изкуство не само липсата на навици за ходене на кино и концентрирано гледане на филм представляват проблем, но и *липсата на визуален опит у младите поколения кинематографисти*, т.е. гледането и познаването на разнообразни филмови произведения от различни периоди, кинематографии, стилове и жанрове. Специално за България съществен проблем представлява и *липсата на добри практики за легален достъп до аудиовизуално художествено съдържание, обект на авторско право*, т.е. до документални, игрални, анимационни филми, хибридни, експериментални и други аудиовизуални артистични форми или изграждането на обща кинематографична култура, натрупване на знания за история на киното, творчески направления и т.н. най-малкото що се отнася до националната ни култура. Съществен е дефицитът и по отношение на легалния достъп до чуждестранни филмови образци. В момента в България има само едно кино, в което могат да се гледат с максимално качество класически филмови образци от по-ранни исторически периоди за българското и световното кино - Филмотечно кино "Одеон" (София) към Българска национална филмотека.

Пандемията и ограниченията, предизвикани от нея и отпушването на възможностите за финансиране на интердисциплинарни проекти като извънредна подкрепа на организации, културни оператори и др. в културния сектор засилиха дейностите и инициативите по отношение на създаването на възможности за легален достъп до филми и културно съдържание. Същото се случи и с образователните платформи за ученици и възможностите за интерактивно онлайн обучение. За съжаление образователните и културните институции, институти и организации все още много бавно адаптират концепциите, подходите и методите си на обучение, така че да може новите дигитални възможности да се прилагат ефективно, а не ограничено, компромисно и само в кризисни ситуации.

До 2020 година специализирани български платформи за разпространение на филми, които осигуряват постоянен и легален достъп до аудиовизуално съдържание и

възможност за отчисления на права за авторите имаше основно за късо кино. Кинематограф.BG е първата създадена в България. Важно е да се отбележи, че зад платформата Кинематограф.BG стои частна инициатива и фондация, която полага устойчиви усилия и развива проекти в областта на кинообразованието в училище и на етапа на висшето образование. По отношение на платформите, които се създадоха последните години и които предлагат легален достъп до разнообразна филмова продукция, фестивали и друго авторско съдържание с отчисления за автори, продуценти или разпространители следва да се споменат няколко отличаващи се български примера - NO BLINK, Gledam.bg, Филмира и Neterra.TV. Първата е за късометражно кино, т.е. продължава усилията и надгражда постигнатото до момента, като развива и своя платформа за пълнометражно кино - Gledam.bg. Филмира е платформа, която заедно с предишните две създават възможности за легално представяне на български филми, но и добавена културна стойност с усилията си за разширяване на публиките и особено възможностите за привличане като кинозрителите на хора с нарушен слух. Стрийминг платформата „Филмира“^{1} реализира и първия за България жестов превод на филм за деца на детският игрален филм „Смарт Коледа“ по сценарий и режисура на Мария Веселинова. И тук в малкото се крие голямото – създаването на възможности за гледане привлича публика, а изработването на специализирани субтитри може да разшири публиките в сегменти, изключени до момента. Като цяло платформите за разпространение на филми запълват „дупките“ оставени след закриването на по-голямата част от киносалоните в България, продължителната липса на адекватна програмна стратегия на БНТ, неуреденото и неефективно разпространение, особено извън големите градове, липсата на културен мениджмънт в това поле и много други липси. Трябва специално да се подчертае, че обществените медии, телевизионните оператори и бродкаст компаниите в България категорично изостават от процесите, свързани с развитие на публики и включване на нови публики, както и в предлагането на разнообразно тематично аудиовизуално съдържание. Неприятен пример е, че късометражно кино се програмира в толкова малък процент от телевизионното време на телевизионните оператори, че продължава да бъде незабележимо и подценявано. При кината и киносалоните положението е почти същото с изключение главно на Културен център G8, където късометражното кино устойчиво присъства в програмата на филми.

Но легален достъп до аудиовизуално художествено и образователно културно съдържание може да се осигури по много начини, което би позволило и неговото ефективно прилагане в образователния процес на различни етапи на обучението в училищата и университетите. Необходими са усилия за създаването на дигитални библиотеки с филми (или филмотеки), електронни каталози, тематични платформи и от държавни институции, институти и организации за преодоляване на *липсата на систематизирани тематични ресурси от аудиовизуално съдържание (авторско, научно-популярно и информационно)*, особено за образователни цели. От една страна, приложението на филми в образователния процес може да бъде предпоставено от

тематичното съдържание на учебни предмети, програми и курсове, което създава възможности за по-атрактивно поднасяне на знания на практика за всички научни направления, като тук не говорим само за документално кино или за специално изработени учебни или научно-популярни филми. Също така, не става въпрос просто за препоръчителна филмография към теоретичния материал в съответните часове, курсове или специалности, а за ефективно гледане и изследване на филмите и за създаване на мостове между образователни и културни процеси.

На национално ниво такава дейност може успешно да осъществява Българска национална филмотека (БНФ) по отношение на история на българското кино и българските филми (и в сътрудничество с Национален филмов център и Министерство на културата, Министерство на образованието и науката и т.н.). БНФ на собствения си сайт все още няма функциониращ електронен каталог със свободни ресурси за образователни или културни цели, но като културна институция е част от проекта и портала European Film Gateway и развива собствен канал в една от мрежите за видеосподеляне, което са твърди крачки в правилната посока. Българска национална телевизия (БНТ), като обществена медия би могла да фокусира един от каналите си изцяло за култура и културно съдържание, отчетливо и различно от останалите три канала или подобно на British Broadcasting Corporation (BBC и BBC Culture), която също е национален оператор и има специализиран канал за култура с ефективно ориентирано към зрителите дигитално представяне. Същото би могло да се направи в посоката на детски, младежки образователен канал. По отношение на БНТ липсва добре развита онлайн платформа с ясно структурирано тематично културно съдържание или специален фокус върху образователни модули, тематични прозорци и т.н. По отношение на проблема с легалния достъп до културно съдържание проекти, програми, инициативи и платформи могат да се развиват и от Съюза на българските филмови дейци и Филмаутор, които биха могли да разширят своята дейност с инициативи не само към следващите поколения кинематографисти, но и зрители. Може да се създадат културни програми и инициативи, съвместно с международни културни институти и културни центрове. Или с няколко малки крачки могат да се постигнат далеч по-големи промени от вложените усилия. Активни действия в такава посока са драматично закъснели и извънредно необходими.

Също така, биха могли да се включат фестивали и разпространители, които да представят тематични програми в рамките на образователни проекти или инициативи, или като специални образователни пакети, предназначени за училища и университети. Рабира се, филмите би било добре да бъдат ползвани не просто за илюстрация на някаква тема (което би понижило тяхната културна стойност и ценност), а за разширяване на хоризонтите и общата култура на потенциалните зрители с образователна мотивация. В XXI век при натрупаното вече сериозно филмово наследство и значително производство използването на филми за образователни цели е повече от логично. В държавите, в които регулациите за легално ползване на авторско съдържание са по-развити и най-вече

ефективни такива практики съществуват отдавна. В България този разговор още не е започнал.

Особено важна последица от всички тези действия би могло да бъде повишаването на критериите за професионалната етика, на уважението към интелектуалния труд и правата на авторите, заложено и отгледано още на етапа на средното образование, развито в посока на професионалната и законодателната специфика във висшето. Така в процеса на обучение могат да се установят стандарти и етични норми, които по естествен начин ще регулират взаимодействия в културното поле. Нещо повече, ще се мотивира в някаква степен и саморегулацията и тогава например допускането, че студентите и младите автори на късометражни филми поради това, че относително непрофесионално изработват непопулярна аудиовизуална форма, съответно по-често си позволяват да преминават границата на професионалната етика при адаптация или екранизация на литературни произведения (Александрова, 2019: 136-141) и да не искат разрешение от авторите на литературната основа за техните филми би станало по-скоро частен случай.

От всичко изложено дотук е логично да се опитаме да помислим за разширяване на границите, което би създадо добри възможности за разрешаване на изложените проблеми. След като в България стрийминг платформите утвърдиха своята водеща роля в легалното разпространение на авторско аудиовизуално съдържание е съвсем логично от тях да дойде инициативата за разработване на общи или специфични филмови програми и пакети, специализирани или тематични селекции, тематични библиотеки/филмотеки, които да бъдат използвани с образователни цели при адекватни форми за осигуряване на правата на авторите, например чрез гъвкави абонаментни модели и планове. Следваща малка крачка е създаването на възможности за целева подкрепа от Министерство на образованието и науката и Министерство на културата за такава дейност, от други държавни или културни институции.

Именно за изследване на този потенциал бе реализиран пилотен проект от стрийминг платформата Филмира {2} съвместно с Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград през зимния семестър на учебната 2021/2 година в условията на дистанционно обучение поради наложената пандемична обстановка. В рамките на проекта беше селектирана тематична филмова програма от десет игрални и документални филми от различни периоди и стилове, за да се провери интереса на студенти и преподаватели, както и приложимостта на филмите като образователен ресурс не само за студенти в киноспециалности. Обобщената статистика на сайта показва, че тематичната селекция от десет български филма е достигнала до 254 зрители – преподаватели и студенти от ЮЗУ. Творческите проекти на студентите в киноспециалностите, вдъхновени от филмите обхващат 15 авторски видеа (видеоесета, реконструкции на сцени, трейлъри и тийзъри), 21 творчески текста (есета, анализи, разкази, идеи за филми и авторски сценарий) и 21 авторски киноплаката. Любопитна тенденция при студентите в киноспециалностите е подчертаният интерес към по-ранни филмови образци, в случая игралният филм от 1968 година „Бялата стая“ на режисьора Методи Андонов и документалният филм „30 май – 2

юни“ на режисьора Юлий Стоянов от 1967 година. Най-простият извод, който може да се направи от този факт е, че достъпът до разнообразни филми не само обогатява общата и визуалната култура, но създава и интерес към културното наследство в професионалната област. Една тематична програма от десет филма създава възможности и потенциал за надграждане и развитие в различни посоки или в малкото се крие нещо много по-голямо.

Има и още една специфична перспектива – навътре и надълбоко в професионалната област и специализация. Гледането на филм като споделяне преживяване, в контекст и със съответната концентрация е важна част от обучението в различните киноспециалности, но не може да компенсира *липсата на легални ресурси и възможности за практическо изследване на филма, за работа с филма*. Изследването на сцени кадър по кадър и реконструкцията на сцени е аналитична и практико-приложна работа върху един филм. Но създаването на тийзъри, трейлъри, работата върху структурата на филма чрез възможността за монтиране и комбиниране на сцени и кадри от филми и т.н. могат да бъдат изключително ефективни в процеса на обучение. Да не говорим за добавената стойност, която би имала изработката на кратки форми върху филми за популяризирането на по-ранни български филмови образци сред по-млада публика. В другите изкуства отдавна съществуват такива практики, например кавър версиите на популярни записи или изпълнения, които позволяват на изпълнителите да изследват в дълбочина не само произведението, но и автентичната авторска интерпретация. Създаването на тийзъри и трейлъри на филми от по-ранни периоди като част от това специализирано обучение би разширило полето на реализация, би стимулирало взаимодействията в професионалното поле по отношение на специализацията, защото в съвременния свят с производството на рекламните материали за един филм не се занимават неговите автори, а специалисти, които изграждат свой собствен професионален сегмент в тази сфера, който вече се налага и като нов модел маркетингови инструменти за фъндрайзинг (fundraising) на филмови проекти и дори като форма на филмова критика. (Топалова, 2019) И ето, отново *липсата на обективни и легални възможности за дълбочинно изследване на филми*, за създаване на визуалната презентация на филм като реклама или автореклама (на създател, студио), като форма на критика, за подпомагане на реализацията на проект ограничава както развитието на компетенции и възможностите за реализация, но оказва своето влияние и върху самата професионалната сфера като вътрешни ограничения и компенсаторни практики отдалечаващи се от добрите стандарти във филмовата индустрия. Отново можем да привидим голямото в малкото чрез нашият оперативен инструмент, заимстван от друго изкуство като образ или представа за състоянието и взаимодействията в едно професионално поле. И големият въпрос в случая е как да постигнем малкото, което би дало шанс на голямото да се разкрие и развие, защото тогава вече няма да говорим за граници, а преодоляване на ограниченията, за възможности и за видимо развитие.

Всяка среща между човека и света създава потенциал за *преобразуване* на действителността и формиране на нова реалност, интерпретация, представа за отминалото време, за сегашното (в мига), за всяко възможно бъдеще или за погледа навътре към

интимните невидими светове. Тогава, говорейки за образование, за творчество или за изкуство, за граници ли говорим всъщност или за хоризонти, или за връзки, за мостове, за встъпване в неделомото цяло, в общото за всеки от нас в нашия споделен свят. Нима професорът, с който добрият войник Швейк се е запознал в лудницата е възможно да му е споделил истината и в малкото винаги да е скрит потенциал за нещо много по-голямо. Това е играта на възможното – самата същност на изкуството, но и на науката, на обучението, на развитието и усъвършенстването. И колкото по-професионална искаме да направим тази игра, толкова по-ясни, конструктивни, адекватни и освобождаващи потенциал следва да бъдат условията и правилата, които ще направят възможно да се развиват както способностите и компетенциите на специалистите, така и таланта на творците, но и културата на потребителите, които някои от нас все още с любов наричат зрители.

Бележки:

1. Жестовият превод на детският игрален филм „Смарт Коледа“ е реализиран по проект „Филм и жест“ в пратнърство с няколко организации и подкрепен от Национален фонд „Култура“.

2. Основните цели на проекта „ФилмираУниЛиБ“, подкрепен от Национален фонд „Култура“ и реализиран съвместно с Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград и Регионална библиотека "Проф. Беню Цонев" гр. Ловеч бяха разширяването на публички чрез популяризиране на прекрасни български филмови образци от различни жанрове и периоди, насочване на вниманието към легалното гледане и ползване на авторски аудиовизуални произведения и изследване на възможностите за по-активно използване на киното и филмите като образователен ресурс в различни професионални сфери и направления.

References:

Aleksandrov, A., 1961. Uchenichesките kina v minaloto. Kinoizkustvo. № 12, s. 56–57. 1961, Sofia

Aleksandrova, P., 2019. Predimstva i predizvikelstva na kasite formi. Modeli i praktiki na balgarskoto kasometrazhno igralno kino. Izd. BAN, Sofia

Krasteva, S., 2018. Genezis i pole na logicheskata teoria. Izd. Faber, Sofia

Terzieva, M., 2017. Vrazkata mezhdu kino i uchilishte v bulgaria (1914–1930) prez pogleda na pisateli i pedagogi teoretitsi. Sp. Ezik i litaratura. No 3–4, 202–209. Sofia

Topalova, B., 2019. Treylarat-dostatachen na savremennia zritel“ , Sb. Upravlenski i marketingovi problemi v izkustvoto. t.II. s.170-175. Izd. AMTII, Plovdiv

Topalova, B., 2018. „Cheren PR - novia „doping“ za uspeh“ , Sb. Upravlenski i marketingovi problemi v izkustvoto. s.167-171. Izd. AMTII, Plovdiv

Hashek, Ya., 1981. Priklyucheniyata na dobria voynik Shveyk, Izd. Otechestvo, Sofia

Balgarska natsionalna filmoteka, 2022. Updated 7 May 2022. Available at: <https://www.youtube.com/channel/UCVufphkhFXeRGXUI9itnO_g>

Filmira, 2022. Filmi za studentite v Yugozapaden universitet "Neofit Rilski" – Blagoevgrad. Updated 20 May 2022. Available at: <<https://filmira.bg/fest/uzu/>>

Marginalia. 2020. Koleda s parvia balgarski film s zhestov prevod za gluhi detsa. Updated 20 May 2022. Available at: <<https://www.marginalia.bg/novini/koleda-s-parviya-balgarski-film-s-zhestov-prevod-za-gluhi-detsa/>>

<https://www.europeanfilmgateway.eu/search-efg/bnfa>

<https://neterra.tv/festival/master-of-art-2022>

<https://www.bbc.com/culture>

<https://www.kinematograf.bg>

<https://www.noblink.bg>

<https://gledam.bg>